

Радомир В. ИВАНОВИЋ*

МОНОГРАФИЈА ПАВЛА ПОПОВИЋА КАО
ПРЕКРЕТНИЦА У РАЗВОЈУ ЊЕГОШОЛОГИЈЕ (О
ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ)

Академику М. Пантићу

„Ново доба тражило је нове људе,
нове идеје и нова мјерила”.

П. Палавестра

Апстракт: Студија о књижевноисторијској монографији Павла Поповића – *О Горском вијенцу* (1900) написана је поводом несвакидашњег јубилеја – *двјесетогодишњице Његошевог рођења (1813–2013)*. Она је подијељена у три дијела. Први дио – 1. „Метод” посвећен је критичком моделу „историјска критика” (са подврстама: „биографска критика”, „критика текста”, „критика укуса” и „компаративна критика”). Други дио – 2. „Монографија” подробној анализи шест дјелова монографије (I – „Грађа”, II – „Предмет”, III – „Радња”, IV – „Карактери”, V – „Дикција” и VI – „Прилози”). Трећи дио – 3. „Прилози” посвећен је проучавању десетак Поповићевих прилога који нијесу обухваћени монографијом. У прве двије главе аутор студије се бавио махом анализом продукционог (гл. 1–2), а у трећој анализом рецептивног модела (гл. 3), док је у завршној глави – 4. „Биљешке” саопштио најзначајније изворе, грађу и литературу (гл. 4).

Кључне ријечи: Његош, *Горски вијенац*, његошологија, метод, критика, историја, коментар, полемика, допринос, универзум и рефлексја

1. МЕТОД

У поговору књизи *Обнова поетског говора – „О научности науке о књижевности у контексту хуманистичких наука”* (1995) указали смо на суштински важни преокрет књижевнонаучне методо-

* Иностранци члан ЦАНУ

логије, који се збио на размеђи XIX, посвећеног историзацији свијести, и XX вијека, посвећеног теоретизацији свијести. Истакнути француски литературолог Гистав Лансон је фебруара 1903. године предложио да се умјесто *историје књижевности* напише нова *књижевна историја* „која нам недостаје и која је готово неостварива”. Истицањем идеографеме *књижевна* у први план, Лансон је хтио да назначи запостављање *историје* (историографије, друштвене историје, економске историје, политичке историје, културне историје, па чак и историје књижевности) у корист *књижевности*.

Таква одређења ће у свему потврдити Клаудио Гиљен неколико деценија касније књигом *Књижевност као систем (Огледи о теорији књижевне историје)*, 1971. У одјељку „О предмету књижевног мењања” Гиљен је у потпуности разрадио Лансонов захтјев: најприје тиме што као *предмет* књижевне историје предлаже три типа књижевноисторијских проучавања – *први* окупља низ дјела обједињених историјом не-умјетности, *други* се бави проучавањем националне књижевности (уз напомену да *предмет* књижевне историје не може бити *национално* него *књижевно*), док се *трећи тип* бави проучавањем жанра започетог специјалистички рађеном књигом Фердинанда Бринетјера – *Evolution des genres l'histoire de la littérature* (1889).¹

Проучаваоци идеја и књижевни историчари који су се бавили развојем српске књижевности и науке о њој тврде да се у вишедеценијској периодизацији идејно различитих епоха могу регистровати седам међусобно различитих типова критике, при чему се идеографема *критика* употребљава као композитни појам. Прва два – „природна критика” Светислава Вуловића и „филолошка критика” Стојана Новаковића у потпуности припадају *историји књижевности*, док преостала четири типа – „вредносна критика” Љубоми-

¹ Књижевна историографија издваја репрезентативне књиге малог броја аутора, објављене у другој половини XIX и првој половини XX вијека: Н. Тен – *Histoire de la littérature anglaise* (1863–1864), F. de Sanctis – *Storia della letteratura italiana* (1870), W. Scherer – *Geschichte der deutschen Literatur* (1883), G. Lanson – *Histoire de la littérature française* (1894), K. Krumbacher – *Geschichte der bysantischen Litteratur* (1897) и M. Murko – *Geschichte der älteren südslavischen Litteraturen* (1908), а у нашем књижевнонаучном ареалу: В. Јагић – *Хисторија књижевности народа хрватскога и српскога* (1867), С. Новаковић – *Историја српске књижевности* (1867), П. Поповић – *Преглед српске књижевности* (1909) и Ј. Скерлић – *Историја нове српске књижевности* (1914).

ра Недића, „естетичка критика” Богдана Поповића, „импресионистичка критика” Јована Скерлића и „стваралачка критика” Исидоре Секулић искључиво припадају *књижевној историји*. Шести тип – „историјска критика” Павла Поповића у великој мјери интегрише методе претходно побројаних типова, будући да се ради о синтетичком типу критике. Пишући о том периоду развоја српске књижевности и науке у предговору „Павле Поповић”, Ђуро Гавела је с правом потврдио општеусвојено мишљење да четири посљедња типа књижевнонаучне егзегезе доиста представљају „прекретницу у развоју наше књижевне историографије” (1972).²

О истом процесу писао је Павле Поповић (1868–1939) у полемици са истакнутим научником и његошологом Миланом Решетарем (1902), истичући идеографему „специјалисање”. Под том категоријом Поповић подразумејева све примјетнију специјализацију или дивергенцију појединих дисциплина науке о књижевности, на супрот процесу интеграције или конвергенције, нарочито испољеном у шестом типу – „историјска критика”, као синтетичком моделу, заснованом на обухватној духовној области и способном да укључи међусобно дивергентне типове. О таквом аналитичком опредјељењу пише Поповић у писму Ватрославу Јагићу, „патријарху славистике”:

„Бавећи се и раније француским и уопште романским студијама, ја у своме образовању за историка наше књижевности нисам ишао путем којим су обично слависти ишли, и црпео сам своје идеје у француских литерарних историка. Нећу рећи да су те идеје потпуно нове за славистичке кругове; то су идеје уопште, које важе за словенске историје књижевности као и за романске и друге. Али тек има ма шта новог и друкчијег у њима, и мој главни циљ је био

² О методолошкој трансформацији синтагме *историја књижевности у књижевну историју* писали смо систематичније и обимније у огледу „Историјско-књижевни и књижевнокритички систем Павла Поповића (Прилог теорији историје књижевности и књижевне критике)”, 1996. Након деценије и по, тај прилог захтијева извјесне ауторске интервенције и додатну научну аргументацију, која је проузрокована објављивањем Поповићевих *Сабраних дела* у једанаест књига (у издању Завода за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999–2003). Поједине томове су приредили: Мирослав Пантић (I и X), Радмила Маринковић (II), Нада Милошевић-Ђорђевић (III), Злата Бојовић (IV), Предраг Палавестра (V и IV), Миодраг Матицки (VII), Ненад Љубинковић (VIII и IX) и Богдан Љ. Поповић (XI). Најављена је и XII књига – *Књижевни историчар Павле Поповић*, чији је аутор М. Пантић, али она, нажалост, до данас није објављена.

помирити идеје француских критичара и књижевних историка са данашњим радом на славистици, помирити, да просто и једном речју кажем, Сент-Бева са Вама”.³

Прву од методолошких новина Поповићевог начина мишљења представља гетеовски схваћен концепт свјетске књижевности, који сâм по себи намеће најстрожу критеристику. Њима се могу помирити многе противурјечности (прошлост и садашњост, традиција и модерно, национално и универзално), чак и хармонизовати супротстављена знања и умијења. Поповић се залаже за интегративни принцип (књижевне историје, теорије и критике), свих оних поступака и метода који на различите начине доприносе новом и обухватном тумачењу и разумијевању писаца и дјела, односно процеса и појава. У ту сврху он је предложио тип „историјске критике” који обухвата четири подврсте: 1. „биографску критику”, 2. „критику текста”, 3. „критику укуса” и 4. „компаративну критику”. Када је у питању развој науке о књижевности, у српској науци током XX вијека, „историјска критика” је један од најплодоноснијих и најзапаженијих типова (од П. Поповића до М. Пантића).⁴

Највећи број релевантних књижевнонаучних одређења саопштиће П. Поповић у трима парадигматским прилозима: огледу „Критика у српској књижевности” (1894), студији „Проучавање српске књижевности, његови правци и методи” (1904) и студији „Југословенска књижевност као целина” (1922). Њему веома импонују резултати до којих су дошли гђа Де Стал, Х. Тен, Сент-Бев, Ренан, Г. Парис, Ф. Бринетјер, В. Кузен, А. Јенсен, у инострану, као и: В. Ја-

³ У приступној бесједи, одржаној половином 1904. године на Великој школи, Поповић показује искрено дивљење према најпознатијем представнику словенске филологије, оправдано тврдећи: „В. Јагић по моме мишљењу је последњи словенски филолог у широком смислу те ријечи, живи анахронизам; ако се сме рећи; после њега, у нашем веку све већег специјалисања, такве се огромне енциклопедијске спреме и активности сигурно неће више рађати”.

⁴ У приказу два мања рада Милоша Вајнгарта и Матије Мурка Поповић свједочи о неопходности књижевне критике у књижевном развоју: „Без ње нема историје књижевности. Ко није књижевни критичар није ни књижевни историк. Књижевна историја може имати своје посебне проблеме, оне који су ван домаћаја књижевне критике, али она је на крају крајева литерарна критика. У свом основу она је скуп естетичких оцена у свакоме делу и сваком писцу оне књижевности којом се бави”. Поповић се, без сумње, декларише као присталица вредновања, а истовремено он критику, као широко схваћену област, сматра научном дисциплином.

гић, С. Новаковић, М. Решетар, С. Вуловић, Љ. Недић, Б. Поповић, Ј. Скерлић, у домаћој литературологији. Њихова дјела утврђују га у увјерењу да наука и умјетност представљају духовну потребу времена, да се њима могу бавити само образовани и даровити људи и да високе естетске и научне вриједности омогућавају овој врсти духовне дјелатности и ауторитарност професије и ауторитарност личности, уколико се ради о аутентичним ствараоцима и мислиоцима.

Најзначајнијом „матичном ћелијом” или „шифром тумачења” данас сматрамо Поповићеву студију „Проучавање српске књижевности, његови правци и методи”, која представља приступно предавање на Великој школи, одржано 2. априла 1904. године. Она је у подједнакој мјери намијењена и скриптивној и наративној култури, и патријархалном и грађанском моделу културе, а садржи колико историјских толико и теоријских и критичких судова и мишљења:

„Испитивање књижевности почело се сматрати као дио испитивања историје, историје у ширем смислу, историје људског духа уопште. Као год што је историја стала да гледа на велике догађаје само као на велике манифестације људског духа, његових радних стања и промена, и да та стања и промене његове у њима изучава, тако је и историја књижевности, и у истом циљу, узела гледати на књижевна дела као на још пуније и изразитије манифестације тога истог духа и изучавати их баш с те стране. Сва су књижевна дела постала за њу најпре ‘историјски документи’, ‘отисак нарави који их окружује’, и ‘обележје једнога стања духа’. Литерарна критика се због тога изменила, и од критике укуса постала *историјска критика*” (стр. 69).⁵

У предговору избору историјских и критичких прилога – „Павле Поповић и историјска критика у српској књижевности” (1979) Предраг Палавестра исцрпно пише о ауторовој концепцији „исто-

⁵ О односу процеса историзације и теоретизације свијести на илустративан начин свједоче избори – Стојан Новаковић и „филолошка критика” и Павле Поповић и *историјска критика*, које су заједнички издали новосадска „Матица српска” и београдски Институт за књижевност и уметност, 1975. и 1979, а приредили Божидар Пејовић и Предраг Палавестра. У први избор су још уврштени: И. Руварац, Ј. Живановић, П. П. Ђорђевић, Ђ. С. Ђорђевић, Љ. Стојановић, Л. Зима, Ј. Туроман и А. Гавриловић, а у други: Т. Остојић, П. Колендић, В. М. Јовановић, Д. Павловић, М. Лесковац и Ђ. Сп. Радојичић. Њима би се могло равноправно припојити још и: Т. Ђукић, Х. Поленаковић, Ј. М. Миловић, М. Пантић, Б. Маринковић и многи други.

ријске критике”, с правом указујући на извјесне дугове детерминизму (Х. Тена) и доктринарству (Ф. Бринетјера). О томе касније пише Клаус Улиг у књизи *Теорија књижевне историје (Начела и парадигме)*, 1982, веома суптилно расправљајући о односу историјске и а-историјске перспективе проучавања. Као потврда оваквом становишту може да послужи и мишљење Ханса Роберта Јауса, родоначелника теорије рецепције, који је већ познатим категоријама – *дијакхронија* и *синхронија* додао и трећу – *историјску актуелизацију*, као њихову симбиозу.

Мада методологија сâма по себи не може бити пресудан чинилац у развоју књижевне и научне мисли, она служи као препознатљиви индикатор свих врста енергија којима ствараоци и мислиоци располажу (интелектуалне, креативне, интуитивне). У том погледу Поповић се у одређеним монографијама, расправама, студијама и огледима јавља као *аналитичар* (историчар), а у извјесним као *интерпретатор* (критичар), што нам даје за право да закључимо како истовремено или наизмјенично користи и аналитички и интерпретативни модел; увелико ослоњен на видљиви процес литераризације прилога. У том погледу Поповић се декларише више као сљедбеник Тибодea, који се залагао за симбиозу књижевне историје и књижевне критике (јер су оне „двје различите обале исте ријеке”), него као ученик Љ. Недића, који је предлагао њихово стриктно подвајање. Стога нам се чини да нема нарочите потребе да се предност даје *Поповићу-критичару* (као што то чини Палавeстра) или *Поповићу-историчару* (као што то чини Гавeла), јер то преимућство, по нашем мишљењу, заслужује *Поповић-полихисторик* (као што тврди Пантић). На такав закључак нас упућује сâм Поповић, који истиче четири водећа принципа проучавања нове књижевности: 1. идеју националног јединства, 2. народну традицију у писаној књижевности, 3. истанчану анализу књижевног језика и 4. прихватање европских књижевних модела и мјерила.⁶

⁶ О специфичности Поповићевог критичарског модела Палавeстра је записао: „Та критика неће бити ни схематична и механичка као Тенова, нити догматична као Бринетјерова, мада ће у себи имати доста и теновог позитивизма и бринетјеровске ауторитарности. Она би требало да има покретност духа, чиме се одликује дневна критика која врши процену и одбира у текућој литерарној продукцији, и да има систематичност истраживачке стрпљивости, која је својствена филолошко-историјском поступку стручне, универзитетске критике” (стр. 17).

У књижевноисторијској монографији *О Горском вијенцу* Поповић показује наглашену интелектуалну радозналост за бројне аспекте тематике и мотивике о којој расправља, али истовремено показује ријетко сретану духовну дисциплинованост, усмјерену само на уско одабран број тема, мотива и изазова који се само примјерним поступком могу реализовати, по априорно одабраној тематској, структурној, конструкционој и композиционој схеми. Водеће Поповићево начело је да употребом нових модела и нових мјерила, заједно са читаоцем као са-ствараоцем, у највећој могућој мјери *региструје, освијетли и објасни* бројне проблеме и апорије, да их на нов начин актуелизује и проблематизује и да то учини по узорима регистрованим у европском културном контексту.

У четвртом одјелјку полемике са Решетарем Поповић искрено и исповједно свједочи о начину на који уклања постојеће и латентне *контрадикције*: „Што Г. Решетару изгледа као контрадикција, то је само један нарочити начин излагања, једна нарочита процедура у писању, једна стилска особина. Та процедура и тај начин излагања практикују се поодавно у литерарној критици, код француских писаца наине” (стр. 667). У продужетку Поповић подробније описује усвојене методе и мјерила. Њима се: а) најприје изложи ствар с једног гледишта, као да никакво друго гледиште не постоји; б) потом се критичар осврне на друго, треће и више хипотетичних предмета, в) да би, на крају, изложио само једно индивидуално мишљење, јер „у среди је истина, прво излагање коригује се другим”. Томе још наш полемичар додаје мишљење о *слободи* изражавања диспаратних мишљења, које нуди до тада ријетка књижевноисторијска *монографија* као најобимнија научна врста, поводом чега Поповић резолутно закључује: „Ја сам видео да ми треба, поред својих мишљења која ту казујем, обележити и туђа, она ранија до којих су ранији испитивачи „Вијенца” дошли; *и да је то нужно ако се хоће књижи дати облик и карактер једне научне монографије*” (стр. 669, подвукао – Р. В. И.), истичући врсту извора и карактер сопствених интересовања за његошологију.

У закључку првог дијела студије указали смо на хармонију Поповићеве концепције и реализације научног пројекта. Као примарне циљеве пројекта о коме је ријеч он истиче: 1. „боље разумевање”, 2. „праведније оцене” и 3. „исправке критичких нетачности”. Као што се види, од иницијалне до апостериорне фазе настајања књижевноисторијске монографије аналитичар ништа не препушта

случају. Све је априорно, синхронно или апостериорно замишљено, провјерено и остварено. У том погледу су могуће корекције и појединих становишта, извора и докумената, њихово обогаћивање, али је битно и непромјенљиво оно што сматра идеографским или парадигматским осама.

При томе аналитичар остаје континуирано и досљедно, јер се он бавио глобалним идејама епохе, пишемом филозофијом и психологијом стварања, односно естетиком и поетиком, историјом и критиком, о чему и сâм свједочи у полемици из 1902. године: „Ја се при писању нарочито трудим да, одмах од сâмог почетка, одсечно издвојим питање о којем ћу говорити и да га не мешам са другим сродним питањима” (стр. 605).⁷ Имајући све те чињенице у виду, Скерлић је у сводној оцјени (1914) записао: „У књижевној критици Поповић се не држи искључиво једнога правца но проучава питање разним методима и са разних тачака гледишта, доводећи у склад проучавање писца као човека и творца. Његов критички рад показује књижевно образована писца, зрела духа, сигурне руке и тачног суда” (стр. 462).

2. МОНОГРАФИЈА

Из обиља тема и мотива, проблема и апорија, којима се зналачки баве полемичари М. Решетар и П. Поповић, издвојили смо мишљење које је истовремено и индикативно и изазовно, било да је ријеч о „портрету средине”, „портрету писца” или „портрету дјела”. Пишући о психологији Поповићевог стваралаштва, Решетар олако саопштава једну успутну инвективу, која је не само исхитрена и непотребна него је уједно и неодржива и нетачна. У свом утуку њу по-

⁷ Решетарова и Поповићева полемика су примјер толерантне, истински научне и на предмет усмјерене расправе. Као примјер те ријетке и отмене полемике наводимо Решетарев прилог „Поводом књиге г. Павла Поповића *О Горском вијенцу*”, објављен у „Бранковом колу”, бр. 5, 1902, стр. 141–150, и Поповићев одговор „Једно објашњење са г. М. Решетаром поводом његова и мога писања о *Горском вијенцу*”, објављен у истој публикацији, бр. 18, 1902, стр. 563–565; бр. 19, 1902, стр. 602–606; бр. 20, 1902, стр. 626–634 и бр. 21, 1902, стр. 668–672. Занимљиво је да обје полемике имају и своје „додатке”: Решетар у „Archiv für slavische Philologie” (XXIII Band) а Поповић у четвртог наставку наведеног прилога (бр. 21, 1902, стр. 669–672). У некрологу о Л. Томановићу (1933) Поповић је записао: „Некако у то доба (1892) бише публиковани у Београду многи документи о времену Његошеву”.

бија сâм Поповић ослоњен на два значајна стваралачка процеса: а) процес генерирања поетских идеја и б) процес генерирања књижевног текста. При крају оштро интонираног полемичког написа, писаног у Бечу, на стару годину 1901, објављеног у „Бранковом колу”, од 31. јануара 1902, Решетар саопштава спорно мишљење: „Ту се највише г. Поповић дâ завести од своје лакоће у писању, па је лепим и јаким речима задео мршавост аргумената” (стр. 148).

Поповић је веома аргументовано оспорио изречено Решетарево мишљење, сматрајући да је читав низ наведених околности које су пратиле настајање монографије *О Горском вијенцу* веома добро познат и Решетару и широком кругу обавијештених критичара и читалаца.⁸ Стога је подробно изложио предисторију настајања монографије. Наиме, послѣе положеног професорског испита из француског језика и књижевности и објављивања научног првијенца *Француски морализатори* (1893), у коме је писао о Монтењу, Паскалу, Ларошфукоу, Лабријеру и Вовнаргу, а на наговор пријатеља Љ. Недића, Поповић је ријешѣо да се бави појединим писцима и дјелима српске књижевности, како би се стекли услови за бављење компаративном књижевношћу (међусобним поређењем дјела из националне и наднационалне књижевности).

Поповић је у том опредјелењу био срећне руке, јер је управо те, 1893. године, започео проучавање Његошевог дјела, у почетку са

⁸ Прве двије цјелине објављене су у „Српском прегледу”: год. I, бр. 5, 15. III 1895; бр. 6, 31. III 1895, и бр. 10, 31. V 1895. Трећа и четврта цјелина објављене су у „Искри”, 1898, бр. 1, 4, 5, док је монографија у цјелини објављена у мостарској „Зори”, год. V, 1900, бр. 8–9; 1901, бр. 1, бр. 2, бр. 3–4, бр. 5, бр. 6, бр. 7 и бр. 8–9.

Прво издање монографије *О Горском вијенцу* објављено је у Мостару, 1900, у Заводу Пахера и Кисића, стр. 284 + VIII. Друго, прегледано издање у Београду, 1923, Геца Кон, стр. 224. Треће у Подгорици, 1999, у издању „Октоиха”, стр. 188, а четврто у оквиру *Сабраних дела* (I–XI), књ. VIII, под насловом *О Његошу*. Приређивач је овом издању додао још пет Поповићевих прилога из његошологије.

Друго издање обогашено је завршном цјелином „Прилози” подијеленом у пет глава: 1. „Истрага потурица као историјски догађај”, 2. „Јунаци *Горског вијенца* у народним песмама и иначе”, 3. „Мотиви *Горског вијенца* и њихови извори”, 4. Литература о *Горском вијенцу*” и 5. „Допуне и исправке”. Упутно је видјети још и: „Библиографију радова Павла Поповића”, објављену у „Годишњаку” СКА за годину 1909, књ. XXII; 1921, књ. XXVII; 1927, књ. XXXV; 1932, књ. XL; 1935, књ. XLVI и 1938, књ. XLVII, као и „Списак радова Павла Поповића”, објављен у „Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор”, 1938, књ. XVIII, св. 1–2, стр. 657–669, који су саставили Вера Милетићева и Ђорђе Живановић.

знатно смањеним, а након неколико година са знатно увећаним амбицијама. Тешкоћу је представљало, због дистанце, то што је Поповић двије године (1894–1896) провео на студијама у Женеви и Паризу. Међутим, ни та околност га није омела да у релативно кратком временском периоду објави прве двије цјелине монографије (I „Грађа” и II „Предмет”) у „Српском прегледу” Љ. Недића (1895), да би потом двије наредне цјелине (III „Радња” и IV „Карактери”) објавио у „Искри” А. Гавриловића (1898). Дефинитивну редакцију приредио је тек 1900. године, дописавши V цјелину „Дикција”, најприје објављену у мостарској „Зори” А. Шоле (1900–1901), а потом и као самостално издање (1900), на близу 300 страница.⁹ То нам даје за право да прво издање (1895–1898) сматрамо *основницом*, односно да друго издање (1900) сматрамо *изведеницом*, уврстивши у ту одредницу и треће, коначно издање (из 1923). Поређење трију издања веома је интересантно за област коју теоретичари књижевности називају *теоријом верзија*.

Од тога да ли је у питању *основница* или *изведеница* зависи у великој мјери генолошко дефинисање књиге *О Горском вијенцу*. *Основница* се може дефинисати само као *расправа*, док *изведеница* у потпуности заслужује одредницу *књижевноисторијска монографија*, али ни у једном случају се не може дефинисати као *студија*, јер су прва (I „Грађа”) и пета цјелина (V „Дикција”) – *огледи*, док су преостале три цјелине *студије* (II „Предмет”, III „Радња” и IV „Карактери”). На тај начин се може показати кохерентност структуре монографије, њена конструкциона и композициона схема, пишчево настојање да читаоца, методом *in medias res*, усмјери најкраћим путем ка априорно одабраним циљевима, изричито набројаним и детаљно образложеним у *садржају* сваке од цјелина.¹⁰ На тај начин су

⁹ Његошологији као интердисциплинарној области духовних дјелатности посветили смо сљедеће књиге: *Његошев поетски говор* (Нови Сад, 1991), *Његошева психологија и филозофија стварања* (Нови Сад, 1997) и *Његошева поетика и естетика* (Нови Сад, 2002). Све значајније прилоге о Његошу уврстили смо потом у обухватну монографију *Петар Други Петровић Његош* (Бијело Поље – Нови Сад, 2002) и објавили као први том *Изабраних дела* (1–7), у првом колу (у њему су објављене још и наше монографије о *Стефану Митрову Љубиши*, *Марку Миљанову Поповићу* и *Николи Првом Петровићу Његошу*).

¹⁰ У савременој генологији данас се најчешће сријећу одреднице: *биљешка*, *приказ*, *чланак*, *оглед*, *студија*, *расправа* и *монографија*, који су дефинисани не само уз помоћ квалитативних него и уз помоћ квантитативних мјерила. М. Пан-

и структура и схема монографије постале јасније и прозирније, лакше доступне, с обзиром на лавиринте Његошеве мисли и проседеа, као и на то да аналитичар нерадо прибјегава аподиктичким судовима и мишљењима, дефиницијама и категоризацијама, управо онако како је тврдио сâм Решетар: „У задњу руку свака је класификација и дефиниција мање или више конвенционална”.¹¹

Размотримо ли сада модел *историјске критике* и четири њене подврсте примијењене у монографији *О Горском вијенцу*, примијећемо да I „Грађа” припада „биографској критици”, II „Предмет”, III „Радња” и IV „Карактери” „критици текста”, док само V „Дикција” припада „критици укуса”. Свих пет цјелина заокружене су кратким *уводом* и опширним „Прилозима”, који се могу третирати као композициони прстен монографије. Не само садржином него и формом, аутор је настојао да укаже на иновантност сопственог аналитичког модела, о чему већ у уводном пасусу првог издања свједочи (1900):

„Проучавање *Горскога вијенца*, иако траје већ дужи низ година и захвата повећи број списа, није још довршено. Да оставимо на страну коментарисање тежих или неприступнијих места овога каткад нејаснога спева, главни посао проучавања, наиме разматрање спева у целини и литерарна анализа његова, није још крају приведен. Мало је расправа које су се тим послом бавиле и које у област праве литерарне критике спадају” (стр. 3).

Упркос даровитости, знању и инвенцији коју је несумњиво посједовао, Поповић није никако могао да претпостави у којој ће се све мјери развити његошологија као интердисциплинарна област у

тић је додао још и одредницу *полемика* тврдећи: „И најпосле, нису за време књижевног и научног рада Павла Поповића изостале ни полемике с научним противницима или критичарима. Вођене оштро и бескомпромисно, у потврду, у одбрану, у ближе разјашњавање властитих научних уверења и постигнућа” (2002).

¹¹ Поповић је исправно поступио када је садржај обогатио међунасловима као терминима индикаторима (I „Грађа”, II „Предмет”, III „Радња”, IV „Коментари”, и V „Дикција”), јер је испод њих као аотације, у виду чврстих термина, навео десетине тема и проблема којима се бавио у појединој цјелини. Тиме је увелико олакшао читаоцу сналажење и убицирање основних премиса интенционалног и лингвистичког лука дјела. На тај начин је и практично потврђено глобално одређење да свака, макар и најмања појединост, у монографији мора бити смислено и логички објашњена, а истовремено мора бити и вишестрано функционална.

XX и XXI вијеку. Разумљиво, први период (1833–1900) био је најсиромашнији, упркос чињеници што се без неких његошолога тога времена његошологија не би могла развити у тој мјери и обиму (при томе мислимо на монографије П. А. Лаврова, 1887, П. А. Ровинског, 1889 и П. Поповића, 1900, као и зналачки писане коментаре М. Решетара, 1890).¹² Други период обухвата наредних пола вијека (1901–1951), у којем аналитичке репрезенте представљају књиге Б. Петронијевића, 1924, А. Шмауса, 1927, М. Ракочевића, 1941. и И. Секулић, 1951. Трећи обухвата другу половину вијека (1951–2000), а највећи допринос су остварили Ј. Деретић, 1969, С. Томовић, 1971, Ј. М. Миловић, 1983, М. Ђилас, 1988, М. Обен, 1989. и М. Флашар, 1997, уз напомену да су у том и наредном периоду остварени веома запажени прилози *његошолога-лингвиста*.¹³ Четврти период још је незавршен (2001–2013), али он показује богату палету веома разноврсних научних интересовања, која су увелико проширила број укупних научних дисциплина – од епистолографије до астрофизике (В. Вукићевић-Јанковић, Ж. Ђурковић, Д. Ичевић, В. Никчевић, М. Ломпар и други).¹⁴ Посебну групу чине

¹² До сада најпотпунију *Библиографију о Његошу* и његошологији саставио је Добрило Аранитовић (она садржи близу 21.000 библиографских јединица). Рукопис ове публикације чува се у Његошевом одбору Матице српске у Новом Саду. Аутор се нада да ће она бити публикована у неколико томова током предстојећег јубилеја – двестогодишњице пишчевог рођења (1813–2013).

Драгоцјена је и „Библиографија издања Његошевих дјела на српском и хрватском језику” Николе Рацковића, објављена у волуминозној књизи – *Енциклопедија ЊЕГОШ, Први том* (Подгорица, 1999, стр. 1001–1092, двостубачно). У њој је регистровано 384 издања, од чега се на *Горски вијенац* односи чак 201 издање. У њој су такође регистрована сва Решетарева издања за живота, па чак и многи од коментара (1890, 1892, 1904, 1905, 1909, 1912, 1920, 1923, 1928 и 1940), као и исто толико постхумно објављених (1954, 1962, два пута, 1964, 1965, 1966, 1968, 1972, 1974, 1975, и 1978), што чини укупно 21 издање у периоду од 1890. до 1978. године.

¹³ Из ове области вриједни су помена: *Речник језика Петра II Петровића Његоша (књ. I–II)*, израдили Михаило Стевановић и сарадници, а издали удружени издавачи из Београда, Цетиња и Титограда, 1983. Затим књига огледа о Вуку и Његошу Д. Тупића (1988), А. Младеновића (1989), М. Стефановића (1990), Б. Остојића (1997), Р. Маројевића (1999), З. Вукчевића (2005), А. Пејановић (2010) и многих других.

¹⁴ Поповић само успутно спомиње дјела из словенских, европских и свјетских књижевности која га асоцијативним путем најчешће подсјећају на Његошев *Горски вијенац*. За „компаративну критику” било би драгоцјено да је читаву једну

његошолози који су се бавили археографијом и текстологијом. Од њих бисмо издвојили оне који су се посветили издавању, коментарирању и срањивању Његошеве прве верзије (сачуване у 1528 стихова) и друге штампане верзије (1847). Зачудо, Поповић се проблемом теорија верзија не бави, иако је међу првима имао у рукама Његошев аутограф, као што је свјесно и вољно пропустио прилику да анализира „Посвету праху оца Србије”, која је, истина, сачувана само у туђем препису. Од фототипских издања аутографа неопходно је споменути сљедећа: А. Карађорђевића, 1931, Ј. М. Миловића, 1981, Б. Павићевића, 1985. и Ж. Брковића, 1987.

Увод у прво издање монографије и полемика са М. Решетарем показује да је Поповић добро упознат с доприносом прве генерације његошолога. Он је најприје одао признање стваралачким напорима С. Вуловића, П. А. Лаврова, П. А. Ровинског, Ј. Томановића, М. Цара, а у првом реду свог опонента, тврдећи за Решетара: „Његова је расправа дубља и потпунија од досадашњих и може се с правом сматрати као коначна студија о *Горском вијенцу*, као посљедња реч литерарне критике о овом делу” (стр. 5). Након двије деценије, Поповић је увод првог издања замијенио кратком биљешком „Ка другом издању” (1923). У њој аутор, обогашен новим искуствима и са знањима, пише: „Поред ситних, у овом издању учинио сам три јаче измене. 1) Полемику са Г. Решетаром изоставио сам, пошто је она данас постала беспредметна. 2) Прегледао сам пажљиво целу књигу, и саобразио је литератури која данас постоји у овом предмету, као што сам је местимично попунио, ради јаче аргументације или бољег разумевања. 3) Стилски, сажимао сам већи број места која су ми изгледала недовољно концизна. 3) При свем том, старао сам се да задржим карактер и текст књиге који сам још првобитно дао”. У посљедњем реду уводне биљешке аутор скреће пажњу читаоцу на

цјелину посветио ситуирању овог историјско-драмског спјева у контекст наднационалне књижевности, и то не само у области опште књижевности (*littérature générale*) или упоредне књижевности (*littérature comparée*) него највише у једном од три могућа типа проучавања: 1. генетских или контактних веза (имагологије), 2. типолошких аналогја и 3. интердисциплинарне повезаности.

Василије Поповић у књизи *Рат богова и титана* (1981) најчешће Његошево дјело пореди са Хезиодовом *Теогонијом*, класичним епом *Махабхарата* и *Изгубљеним рајем*, Џона Милтона, при чему је основну пажњу посветио алегорјско-религиозном епу *Луча микроkozма* (1845), дјелу које је временом све више постајало средиште књижевнонаучне експертизе.

„Прилоге” односно на „библиографију коју сам раније желео а нисам могао дати” (стр. 2).

Учињене интервенције свједоче, с једне, о томе да је Поповић веома критичан и самокритичан у оцјењивању и преоцјењивању сопственог дјела, послије готово двије и по деценије, да га и даље сматра једним од највреднијих дјела које је остварио, као и то да се оно може равноправно третирати са осталим новонасталим дјелима његошологије, с друге стране. Управо стога нам се чини спорним мишљење Н. Љубинковића који у поговору „Павле Поповић о Његошу” (2000) и другдје тврди да се Поповић спремао да напише обухватну монографију о Његошу, попут оне коју је написао о Миловану Видаковићу (1934), јер се те двије монографије у свему концепцијски разликују. Највише што је у монографији о Његошу (V „Дикција”) могао себи дозволити аутор то је извјесна, до тада неуобичајена реторичност, јер сâм монограф тврди да је посљедњим редовима IV цјелине „Карактери” његова књига завршена: „Ми бисмо могли овде и завршити нашу расправу. Сва главна питања која смо сматрали да је, ради бољег разумевања и праведније оцене *Вијенца*, потребно кренути и расправљати, ми смо кренули и расправљали. Све што нам се чинило да је досадашња критика нетачно оценила или недовољно претресла или пропустила да истакне, ми смо гледали да боље објаснимо и јаче истакнемо, не бисмо ли дали тачнију и пунију оцену дела. Тако смо исцрпili што смо имали рећи, и не остаје нам друго него да прекинемо говор” (стр. 110).

Врсни проучаваоци Поповићевог аналитичког опуса (М. Решетар, Р. Врховац, А. Јенсен, Д. Павловић, М. Пантић, П. Палавестра и Н. Љубинковић) једногласни су у томе да књижевноисторијска монографија *О Горском вијенцу* није током протеклих једанаест деценија изгубила много од своје садржајности, актуелности и научности. *Историјска критика*, још у Поповићево вријеме, проглашава на је анахроним и посљедњих деценија појавили су се далеко ефикаснији критички модели (као што су *стваралачка критика* И. Секулић, *ангажована критика* В. Глигорића, *специјалистичка критика* П. Слијепчевића, *теоријска критика* С. Петровића, *компаративна критика* З. Константиновића, *митолошка критика* П. Џацића, *структуралистичка критика* Н. Петковића, *постмодернистичка критика* А. Јеркова, као и *синтетичка критика* П. Палавестре. О томе смо подробније писали у студији „Историја критике као историја идеја (Домети српске књижевне критике)”, 2008.

Основну предност Поповићеве монографије видимо у томе што је аутор *унутрашњи приступ* („критику текста” и „критику укуса”) претпоставио *спољашњем приступу* („биографској критици”), док се, нажалост, веома мало бавио „компаративном критиком”, за коју је имао све потребне предиспозиције. Другу вриједност видимо у дословном остајању при уско одабраном броју циљева, које је аутор остваривао сужавајући перспективу тумачења и разумијевања дјела на оно што је сматрао суштински важним (предмет, јединство радње, актуелност идеја, сродност са античком трагедијом, епопеју, лирику, композицију, ликове и естетске валере), дисциплиновано се одричући проширивања и продубљивања расправе која би, по својој природи, неминовно захтијевала енорман број нових објашњења. Поповићев језик и стил плијене својом чистотом, свјежином, експресивношћу и сугестивношћу. Тај процес је нарочито видан у завршној цјелини, у којој се манифестује као тежња ка поетизацији и литераризацији текста, што ћемо илустровати сљедећим наводом, који на специфичан начин свједочи о односу продукционог и рецептивног модела:

„Кроз причања, кроз разговоре, кроз монологе, свуда избија та лирика, свуда се осећа тај високи песнички дух. Говорио владика, или игуман, или главари, или прост народ, увек се, поред просте народне фразеологије укаже која висока идеја, рефлексивна, медитација, у беспрекорној форми античке сентенције, високе химне, узвишене оде. Таман се поведе жив и загрејан сељачки разговор међу главарима; укрсти оштроумно и досетљиво надскакивање, распаше једно комотно и темељито причање; пође народна дикција широко, обилато, свестрано, и рашири се, разгранана, нарасте и развије као море: а то се помоле, излазе, искачу, избијају, час овде, час онде, и све више и више, – и изгледају као безбројни гребени и острва у том мору, у том архипелагу, – она сјајна лирска места, она места високе поезије у опште. По целом ткиву народнога говора присут је бисер овакве поезије” (стр. 114).

Од три врсте поменутих концепција, Поповић је најмање пажње у монографији посветио „политичкој концепцији”, много више пажње „историјској концепцији”, на шта су га упућивале народна предања, пјесме и историје црногорског народа чији су аутори владика Василије, Петар Први и Петар Други Петровић Његош, као и Сима Милутиновић Сарајлија, колико својом *Историјом Црне Горе* (1835), толико и својом драмском визијом историје *Дика цр-*

ногорска (1835), а највише „умјетничкој концепцији”, јер она живи, дејствује и траје захваљујући књижевној, а не другим врстама поетске енергије.

Уједно, Поповић у најуспјелије оствареним цјелинама показује у чему се састоји љепота и актуелност Његошевих поетских идеја и пјесничких слика (оснаженим допунским ефектима, као што су „стафажи” у ликовној умјетности). Такве цјелине у нашем кључу тумачења и разумијевања Његошевог дјела, које би требало генолошки дефинисати као историјско-драмски спјев романтичарске провенијенције, представљају студије II „Предмет” и IV „Коментари”, као климакси монографије, уз оглед V „Дикција”. У њима се аутор највише трудио и успијевао у том настојању да укаже на остварене књижевно-естетске валере, као резултате особене и сасвим ријетке пјесникове способности да модификује свијет реалних и иреалних збивања, да у пракси отјелотвори особене премисе филозофије и психологије стварања, као и премисе особене поетике и естетике. На задовољство обављеним послом, свјесно и вољно одабраном, Поповић указује завршним сегментом који је у поднаслову пете цјелине назвао „Завршна реч”, а који служи као мјесто са издигнутим значењем: „Зауставимо се. Ми смо дотакли многе дирке у намери да пробамо звук, и на све њих дух нашега песника одјекнуо је као какве силне, огромне оргуље. Тако је једанпут, на крају једне расправе, речено о Гетеу; тако, или без мало тако, можемо и ми, сад, на крају наше расправе, рећи о Његошу” (стр. 126).

3. ПРИЛОЗИ

У претходна два одјелка студије (1. „Метод” и 2. „Монографија”) махом смо се бавили продукционим, док ћемо се у наредном одјелку (3. „Прилози”) бавити рецептивним моделом, будући да је први трајао пуних пет деценија (1888–1939), а други пуних једанаест деценија (1900–2013).¹⁵ Богати и тематски разноврсни научни допри-

¹⁵ Два најраније објављена Поповићева прилога: „Краљице, српски народни обичаји о Тројичиндне” („Братство”, 1888), и „Шта ће нам овакви?” („Шабачки гласник”, 1892) припадају етнологији, односно политологији. Тек трећи прилог – „Критика у српској књижевности” („Ред”, 1894) представља истински допринос науци о књижевности. У последње прилоге убрајамо студију „О *Собранију* Доситеја Обрадовића” („Глас Српске краљевске академије”, 1938) и „М. Ћ. Милићевић и Л. К. Лазаревић и њихове прве приповетке” („Годишњица Николе

нос Поповићев може се подијелити најприје хронолошки, а потом и типолошки. Хронолошки посматрано, подијељен је у четири групе: 1. *Француски моралисти* (Београд, 1893), 2. различито конципиране монографије – *О Горском вијенцу* (Мостар, 1900) и *Милован Видаковић* (Београд, 1934), 3. пет књига студија, огледа и чланака – *Из књижевности* (I – Београд, 1906, II – Београд, 1919, III – Београд, 1926, и IV – Београд, 1938), којима је обухваћено 30 жанровски рађених прилога, и *Расправе и чланци* (Београд, 1939) и 4. три историје српске и југословенске књижевности – *Преглед српске књижевности* (Београд, 1909), *Jugoslovenska književnost* (Cambridge, 1918) и *Југословенска књижевност као цјелина* (Београд, 1924). Типолошки посматран, Поповићев научни опус је подијељен у десет цјелина, при чему су се приређивачи послужили утврђеном периодизацијом српске и југословенске књижевности, показаном у компоновању *Сабраних дела* у 11 књига: I *Преглед српске књижевности*, II *Стара српска књижевност*, III *Народна књижевност*, IV *Дубровачке студије*, V – VI *Нова књижевност*, I – II, VII *Милован Видаковић*, VIII – *О Његошу*, IX *Југословенска књижевност*, X *Књижевна критика*. – *Књижевна историографија* и XI *Из дневника*.¹⁶

Историчари и критичари који су се помно бавили Поповићевим научним опусом (М. Решетар, Ј. Скерлић, Т. Остојић, С. Станојевић, П. Стевановић, В. Глигорић, М. Ристић, В. Ђоровић, М. Лесковац, У. Џонић, Д. Павловић, Ђ. Гавела и други), наизмјенично су давали предност критици или историји, у зависности од типа аналитичара коме и сâми припадају, потом у зависности од општег продукционог модела, као и од потреба новог времена и нових филозофских естетичких, поетичких и критичких опредјељења. Тако, на примјер, Ђуро Гавела, у предговору избору *Из књижевности* (Нови Сад – Београд, 1972), уврштеном у едицију „Српска књижевност у сто књига” (као 65. књига), предност у потпуности даје Поповићу-историчару, уврстивши у строги избор и два прилога о Његошу:

Чупића”, 1939), који указују на непромијењени однос Поповића-историчара и Поповића-критичара.

¹⁶ За нашу анализу од посебног су значаја VIII, IX и X књига, које су приредили Н. Љубинковић (видјети поговоре: „Павле Поповић о Његошу”, књ. VIII, стр. 179–187, и „Поповићева синтетичка сагледавања југословенске (југословенских) књижевности у виђењу и вредновању савремене стручне критике”, књ. IX, стр. 205–224) и М. Пантић (видјети поговор – „О Поповићевој књижевној критици и књижевној историографији”, књ. X, стр. 621–671).

„Млади Његош” и „Дикција у *Горском вијенцу*”. О томе свједочи пасус који је посвећен поређењу Скерлића и Поповића:

„У књижевној историји, рекао бих, нарочито Поповић; јер Скерлић је своје књижевноисторијске синтезе радио поглавито на основу туђих основних радова, па зато понекад и на основу туђих недостатака, а Поповић је најчешће самостално ишао на изворе, штампане и нештампане, и трудио се да из прве руке сазна све што је у том тренутку било могуће сазнати о предмету којим се бавио. А предмет овај, уопште, обухватио је десетак векова и у њима све литературе југословенских народа” (стр. 9).

Насупрот Гавели, Предраг Палавестра је у свом сводном избору – *Павле Поповић и историјска критика* (Нови Сад – Београд, 1979), уврштеном у едицију „Српска књижевна критика” (као 11. књига), предност дао Поповићу-критичару. Истини за вољу, приређивач термин *критика* тумачи као композитни појам, који није обухватио само бројне дисциплине науке о књижевности него и читав низ других, њој блиских културноисторијских наука. Колики значај придаје приређивач *критици* показује и то што Поповићев опус није представљен у самосталној књизи (као што је то учињено са опусима С. Вуловића, С. Новаковића, Ј. Недића, Б. Поповића, Ј. Скерлића и других) него у контексту дјела осталих припадника „историјске критике” у српској књижевности (Т. Остојића, П. Колендића, В. М. Јовановића, Д. Павловића, М. Лесковца и Ћ. Сп. Радојичића).¹⁷

Уравнотежујући донекле строго подјелу на *критику* и *историју*, Палавестра најприје исправно увиђа допринос овог његошолога

¹⁷ Учествујући у припремању *Сабраних дела* (I–XI) П. Поповића и Б. Лазаревића (I–VIII), Палавестра је видно мијењао однос према њиховим доприносима, што се види из следећих чињеница. У едицији „Српска књижевност у књижевној критици” (I–XII) Поповић је заступљен са по четири прилога у првој (*Стара књижевност*) и другој књизи (*Народна књижевност*), а у једанаестој (*Драма*) само једним прилогом. Занимљив податак представља то што је завршну, дванаесту књигу ове едиције – *Књижевна критика* (1972) приредио сâм Палавестра и што се међу 13 српских критичара у XIX и XX вијеку (од Вука до Ћ. Јовановића) није нашло мјесто за П. Поповића. Тај ће пропуст увелико бити надокнађен наведеним избором и предговором „Павле Поповић и историјска критика у српској књижевности” (1979), потом приређивањем двије Поповићеве књиге у *Сабраним делима – Нова књижевност, I (Од Доситеја до Вука и Стерије)* и *Нова књижевност, II (Од Бранка до Шантића)*, а поготову текстом објављеним у другом тому *Историји српске књижевне критике, 1768–2007*. (Нови Сад, 2008), у којој је Поповић добио посебно мјесто (Павле Поповић, том II, стр. 457–473).

у крајњем свођењу свих успона и падова његошологије: „Претежно дескриптивнога карактера, студија *О Горском вијенцу* није ни до данас изгубила од привлачности, како у историјском, тако и у књижевном смислу. Анализе карактера и поетске дикције у *Горском вијенцу* не могу се ни после стотину година заобићи ни у једном критичком приступу Његошевом спеву” (470), да би непосредно потом довршио започету мисао: „Павле Поповић је био изразити синтетички ум великог доба српске књижевности. Делујући упоредо у три смера – као књижевни критичар, истраживач духовног наслеђа и наставник историје књижевности – он је своју критичку визију књижевног развика згуснуо у заједничку културну мисију и свеопшти напор модерне грађанске интелигенције да Србију постави на ноге и врати међу цивилизоване народе” (стр. 473).

Као припадник и сљедбеник „историјске критике”, потом као приређивач прве (*Преглед српске књижевности*) и десете књиге *Сабраних дела (Књижевна критика. – Књижевна историографија, 1999–2002)* и као аутор необјављене, дванаесте књиге (*Књижевни историчар Павле Поповић*), Мирослав Панџић се својим интересовањем и објављеним прилозима показује као несумњиво најбољи познавалац свеукупног Поповићевог књижевноисторијског и књижевнокритичког опуса, показујући веће интересовање за историју него за критику, али насупрот томе непрекидно настојећи да анализира и најситније прилоге овог аутора, пратећи Поповићеву ерудицију и акрибију сопственом ерудицијом и акрибијом.¹⁸ Узмимо као

¹⁸ Током 1948/1949. школске године М. Панџић је написао обиман дипломски рад, студију „Рад Павла Поповића на проучавању дубровачке књижевности”. Прилог је откуцан ћиричним писаћом машином на 55 стр. (формат 8,5 x 12 цм). Садржи 13 глава, од којих су неке неочекивано оштро интониране. Једини сачувани примјерак, који смо имали у рукама, исправио је професор Д. Павловић (примјерак са исправкама П. Колендића није сачуван). Рад је одбрањен на Филозофском факултету у Београду, 29. IX 1949. Због обиља прихватљивих судова и мишљења требало би га објавити *in extenso*. Аутор овога рада захвалан је проф. Панџићу не само што му је својевремено омогућио коришћење него и на читавом низу драгоцених информација и сугестија. Видјети такође и Панџићев прилог „Павле Поповић”, објављен у књизи *Сто најзнаменитијих Срба* (Београд – Нови Сад, 1993, стр. 433–437), као и прилог З. Бојовић „Библиографија радова Мирослава Панџића (1952–2002)”, објављен у *Зборнику у част академику Мирославу Панџићу* (Институт за уметност и књижевност – Филозофски факултет, Београд – Нови Сад, 2003, стр. 13–39, библ. јединица, 290, уредили: Р. В. Ивановић и М. Матицики).

примјер пригодни Поповићев чланак „Српски пјесник Његош”, објављен у „Дубровнику” (у свечаном броју 44, 1901), који је уредио, по свему судећи, сâм Поповић, а који Н. Љубинковић не спомиње чак ни у пропратној биљешци у књизи *О Његошу* (2000).

Пантић је у правом смислу ријечи хармонизовао „двје обале исте ријеке”, наводећи познато Скерлићево мишљење из *Историје нове српске књижевности* (1914): „Скерлић је у својој *Историји* Павлу Поповићу признао да се врло рано, истовремено са студијом о француским моралистима из године 1893, која је заправо његов професорски рад, „почео бавити и књижевном критиком српском, пишући о сувременим књижевним писцима и појавама”, а затим и: „Исто тако је за „главни његов критички посао” прогласио Поповићеву студију *О Горском вијенцу*, објављивану у првој верзији у деловима и по листовима српским” (књ. X, стр. 670).

Најближи тематици и проблематици о којој расправљамо био је Н. Љубинковић, који је своје интересовање усмјерио на специјалистички рађену монографију *О Горском вијенцу*, као и на остале прилоге које је исти аутор посветио његошологији, а од којих је неке приређивач унио у избор *О Његошу* (књ. 8): чланак „Једно изгубљено дело Његошево” (СКГ, 1901), студију „Млади Његош (1833)”, СКГ, 1920, оглед „Петар Петровић Његош у Бечу у годинама 1836–1837” (најприје у „Arhivu”, а потом у СКГ, 1910), оглед „Из *Луче микроkozма* – Анализа једног епизода” (СКГ, 1925) и чланак „Враз према Његошу”, у монографији *Цетиње и Црна Гора* (Београд, 1927), пропустивши прилику да у оквиру *Сабраних дела* представи и остале Поповићеве прилоге из његошологије („Једна непозната песма Његошева”, „Босанка вила”, 9–10, 1913, коју је Поповић добио у препису, а о којој се мало знало све док није објављена у Његошевој *Биљешници*, на Цетињу, 1953). Ради се о антологијској пјесми „Ноћ скупља вијека” која је у *Биљешници* преиначена женском руком у „Парис и Хелена или Ноћ скупља вијека”. Поповић је заслужан и стога што је у огледу из 1911. године први пут објавио класицистичку оду Његошеву „Кнезу Метерниху”, састављену од 127 стихова. Управо стога приређивач заслужује признање за обављени посао и обновљено интересовање за најважније Поповићево дјело:

„У време када се појавила велика студија Павла Поповића *О Горском вијенцу* изазвала је значајну пажњу у српској књижевности и српској култури. Интересовању за студију допринео је много и сâм писац тако што је радне верзије и делове студије објављивао у ве-

ћим временским размацима у распону од шест година (...). Занимању за Поповићеву студију допринела је и мала књижевна рâспра која се водила између Милана Решетара и аутора у часописима ‘Бранково коло’ (1902) и ‘Дело’ (1902). Међу књижевним критичарима, односно књижевним историчарима који су се исцрпније осврнули на Поповићеву студију – темељношћу приступа истичу се Радивој Врховац, Данило А. Живаљевић и Алфред Јенсен” (стр. 185–186).¹⁹

Извјесну контрадикцију Љубинковићевог начина мишљења представља то што се без оклијевања повео за Поповићевом сугестијом, саопштеном у краткој уводној биљешци „Ка другом издању”: „1) Полемику са Г. Решетаром изоставио сам, пошто је она данас постала беспредметна” (стр. 2), која је у супротности са закључком приређивача у наставку: „Занимању за Поповићеву студију допринела је и мала књижевна рâспра која се водила између Милана Решетара и аутора” (стр. 185). По нашем мишљењу, међутим, нити је „полемика беспредметна”, нити је она „изгубила у актуелности”, јер се ради о два таква зналаца, његошолога и литературолога, који не само да увелико доприносе „разбистравању појмова” из његошологије, него истовремено и на најљепши начин конституишу *научну полемику* као посебну генолошку врсту. О томе свједочи тротомни избор Гојка Тешћа – *Зли волшебници (Полемике и памфлети)*, I – III (1983), којим је обухваћен период од 1817. до 1943, десетотомни избор Ивана Крталића – *Полемике у хрватској књижевности* (I – X), започет 1982, као и једнотомни избори Ратка Пековића – *Ни рат ни мир (Панорама књижевних полемика 1945–1965)*, 1986, и Панка Денчева на бугарском језику – *Критика – полемика* (1989). На значај полемике у његошологији упућује Поповић у студији „Алфред Јенсен” (1919), пишући зналачки и са поштовањем о истакнутом шведском слависти, југослависти и његошологу.

Управо стога нама се чини чудним то што ни М. Панћић није унио полемику двојице његошолога, мада је у избор *Књижевне критике*. – *Књижевна историографија* (књ. X, 2002), посљедњи

¹⁹ Љубинковић мисли на прилоге: Д. А. Живаљевић – „Павле Поповић о *Горском вијенцу*” („Коло”, 1901), А. Jensen „Pavle Popović o *Gorskom vijencu*” („Archiv für slavische Philologie”, Berlin, 1902). и Р. Врх/овац/ „Павле Поповић о *Горском вијенцу*” („Летопис Матице српске”, књ. 211, 1902). Томе би, свакако, ваљало придодати и Љубинковићеву студију „Петар II Петровић Његош – књижевник и државник. Скица за могући портрет” („Књижевност и језик”, св. 2–4, 1998).

одјељак назвао „Научна полемика” (стр. 467–555), унијевши двије Поповићеве полемике: са Светиславом Стефановићем (1906) и Станојем Станојевићем (1910). Он је вјероватно сматрао да је полемици Решетар – Поповић прикладније мјесто у VIII књизи – *О Његошу*, двије године раније објављеној (2000). Значај полемике, између осталог, видимо и у испуњавању аманета који је својим савременицима и насљедницима оставио Љ. Недић: „Ја мислим да је у нас било доста обзира и доста хваљења и да је време да се једном поведе отворенија реч која неће никоме угађати”, што је сасвим примјерено психологији стваралаштва М. Решетара и П. Поповића.²⁰

У међусобном вредновању десетак прилога које је Поповић објавио као „бочно освјетљавање” књижевноисторијске монографије *О Горском вијенцу* најуспјешнији су: полемичка студија „Једно објашњење са Г. М. Решетаром поводом његова писања о *Горском вијенцу*” („Бранково коло”, 1902), јер је Поповић познат као научник који не воли да „брани своје дјело од критика чим ова прве своје замерке учини”, него да се усмјери на одбрану примијењеног аналитичког и интерпретативног модела, као и одбрану примијењене методологије. Ради се о аутентичном „ауторском коментару”, који је у великој мјери доприносио распри о *предмету*, а не о *личности* опонента. Вриједан пажње је чланак „Једно изгубљено дело Његошево” (СКГ, 1901), у коме на основу свједочења Љ. Ненадовића у књизи *Писма из Италије* и кореспонденције са њим Поповић пасионирано трагао за изгубљеном *Историјом Црне Горе* која је на француском језику (преводац је адвокат Ђузепе Каза) послата у Марсеј француском писцу и путописцу Беланжеу (Alfred-у Bellenger-у или Stanislas-у Bellanger-у, 1851) и која је имала око 20 рукописних табака.²¹ Као трећи вриједан прилог издвојили бисмо оглед „Петар

²⁰ О значају полемике као књижевнонаучне врсте или подврсте опширније смо писали у студији „Полемика као вид кристалације књижевне критике (О Шантићевом дјелу и дару)”, објављеној у нашој књизи *Знамења аутентичности* („Бесједа” – „Ars libri”, Бања Лука, – Београд, 2011). Осим уводног разматрања, студија је подијељена у три дијела: 1. „Директна полемика (Богдан Поповић – Марко Цар)”, 2. „Продужена полемика (Васа Стајић – Владимир Ћоровић)” и 3. „Аутополемика, смирена и одложена полемика (Исидора Секулић и Перо Слијепчевић)”, стр. 70–105.

²¹ У полемичком тону Поповић обавјештава Решетара да постоје чак и шаливо интонирани епиграми српских пјесника о претјераном интересовању за Његоша и његошологију. Један од њих је потписао пјесник Милорад Митровић:

II Петровић Његош у Бечу у годинама 1836–1837”, 1910, у коме Поповић, као узорне, истиче монографије М. Медаковића (Нови Сад, 1882), П. А. Лаврова (Москва, 1887), П. А. Ровинског (С. Петербург, 1889), и Ј. Томановића (Цетиње, 1896). Многи од покренутих проблема и апорема назначених у Поповићевим „ситнијим прилозима”, убрзо ће добити веома опширне и систематичне елаборације.²²

„Богом брате, Поповићу Павле,
Подижи се из дебелог хлада,
Спремај банке, притежи опанке,
Да идемо до Котора града.

Тамо горе, врх Котора града,
Ту се легу тићи соколићи.
Ал’ на једно закуни се само:
Да нећемо на Цетиње ићи.

Јер кол’ко си о Његошу писо,
Из хладнога дизао га гроба,
Да смо тићи, па да су нам крила,
Па би главе изгубили оба!

О поноћи Владика се буди,
Па у звучну он удара лиру:
Богом брате, Поповићу Павле,
Остави ме једанпут на миру!”

²² Проширење интересовања његошолога на нова „аналитичка поља” илустроваћемо летимично изабраним монографијама из различитих области: *историје* (Ј. Томановић, 1896), *филозофије* (Б. Петронијевић, 1908), *религије* (Н. Велимировић, 1911), *компаратистике* (А. Шмаус, 1927), *психологије* (Д. Бранковић, 1936), *етике* (М. Ф. Ракочевић, 1941), *поетике* (И. Секулић, 1951), *права* (Ј. М. Костић), *архивистике* (С. Вукмановић, 1966), *композиције* (Ј. Деретић, 1969), *филозофије природе* (С. Томовић, 1975), *језика* (М. Стевановић, 1976), *психоанализе* (Ј. Стриковић, 1980), *педагогије* (Р. Делибашић, 1984), *социологије* (Б. Ковачевић, 1987), *антропологије* (Б. М. Ивановић, 1994), *лексикографије* (С. Томовић, 1995), *енциклопедистике* (С. Томовић, 1999), *естетике* (Р. В. Ивановић, 2002), *епистографије* (В. Вукићевић-Јанковић, 2002) и многих других.

На сâмом крају навели бисмо четири књиге без којих се не може замислити свестрано тумачење и разумијевање *Горског вијенца*: 1. С. Томовић – *Коментари: Лажни цар Шћепан Мали, Луча микрокозма и Горски вијенац* (Београд – Цетиње, 1990, стр. 511); 2. издање *Горског вијенца* у оквиру *Целокупних дела* (књ. 3), 1975, приредили Р. Бошковић и В. Латковић, стр. 8–131 + 217–320; 3. Р. Маројевић – *Горски вијенац (Критичко издање. Текстологија)*, Подгорица 2005,

*

Постоји евидентан ентузијастички занос двају најреномиранијих његошолога – П. Поповића у књизи *О Горском вијенцу* (1900) и И. Секулић у књизи *Његошу – књига дубоке оданости* (1951), у којој ауторка тврди: „Моћ мисли великих људи у томе је што даљине носе у себи, и тако обједињују све светско, и говоре свему у свету. У Владичиној крупној речи дејствује увек даљинска порука”. Истовјетно мишљење саопштио је и Поповић пола вијека раније: „Ово што смо навели доста је да се читалац подсети како је дикција *Вијенца* пуна високе лирике. Доста и да се види величина Његошева. И ко је до сад кроз целу расправу није видео, може је сад угледати. Оваквих ствари, одиста, нема много у великих песника. Оне дижу нашег песника високо врло високо, до круга највећих светских песника. Ту се, просто, Његош дигао до неба и дотакао звезде својим песничким челом” (стр. 116). Као „високи песнички дух”, као „образац беспрекорне форме”, „високе технике” и „узвишене рефлексije” – Његош је у Поповићу изазвао истинско дивљење и саосјећање, истоврсно са оним која су према својим „учитељима енергије” показивали Гете, Ман, Андрић и други, вођени истовјетним стваралачким начелом

„Дивљење нас изједначава са оним чему се дивимо”.²³

стр. 1006 и 4. А. Младеновић – *Горски вијенац*, у оквиру *Сабраних дјела (Критичко издање)*, ЦАНУ, Подгорица, 2005, књ. II, стр. 380.

²³ Током рада драгоцјену помоћ су нам пружили колеге Жарко Димић, директор Архива САНУ у Сремским Карловцима, виши библиотекар Неђељко Поповић, као и колегинице Јелица Недић, уредник Завода за уџбенике и наставна средства и Драгица Јевремовић, библиотекар-савјетник Филозофског факултета у Новом Саду.

Radomir V. IVANOVIĆ

MONOGRAPHY OF PAVLE POPOVIĆ AS A LANDMARK IN THE
DEVELOPMENT OF THE NJEGOŠOLOGY

(on The Mountain Wreath)

Summary

Written on occasion of the important jubilee (1813 – 2013), the study is divided into three parts, so as to include the most important aspects of the elaborated topic and its problems. In the first part – 1. „The Method”, the author has emphasized the significance of Popović as the founder of the „historical critics” (with the subspecies: „biographical critics”, „text critics”, „taste critics” and „comparative critics”). The second part – 2. „The Monography” has encompassed the analysis of the most important problems and aporia, divided into six parts of the monography: I – „Material”, II – „Subject”, III – „Action”, IV – „Characters”, V – „Diction” and VI – „Contributions”. The third part – 3. „The Contributions” is dealing with the analysis of about ten contributions which shed „side light” on the monography.

As the primary task in the study the author has posed the studying of the production model (in the first two chapters), to be followed by the study of reception model (third chapter of the study). Special place in solving numerous antinomies in the Njegošology occupies the polemic of the two leading experts and Njegošologists (M. Rešetar and P. Popović), since this polemic reflects great number of common points and disagreements of the leading authors and thinkers of the time (starting with V. Jagić to A. Jensen). In such way, it has been updated and problematized the Njegošology as interdisciplinary area which has been growing intensively throughout eighteen decades (1833–2013).